

GÖÇ VE ENTEGRASYON: TÜRKİYE’DE “UYUM” AMA NASIL?¹

Makale Gönderim Tarihi: 17.04.2020 Yayına Kabul Tarihi: 25.10.2020

Kafkas Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi
KAÜİİBFD
Cilt, 11, Sayı Ek Sayı 1,
2020
ISSN: 1309-4289
E – ISSN: 2149-9136

Hasan Güler
Dr. Öğr. Üyesi
Uşak Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
Uşak, Türkiye
hasan.guler@usak.edu.tr
ORCID: 0000-0002-5452-071X

ÖZ | Bu çalışmada, Türkiye’de artan göçü düzenlemek için 2014 yılında yürürlüğe giren “Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanununun” uyum konusuna yaklaşımı kapsamında, göçmenlerin ev sahibi toplumla olan ilişkileri ele alınacaktır. Göçmenlerin çoğunluk toplumuna uyumunun nasıl olacağı genelde asimilasyon, entegrasyon ve çokkültürlülük kavramları çerçevesinde tartışılmaktadır. Bu makalede, birlikte yaşama modelleri olarak da tanımlanan asimilasyon ve entegrasyon kavramlarını merkeze alarak Türkiye’nin göç politikasının eleştirel okuması yapılacaktır. Bu çalışmadaki temel argümanımız, Türkiye’nin göçmen uyumuna ilişkin politikasının muğlaklık üzerinden şekillendiği ve göçmenlerin kalıcı olamayacağı varsayımının bu politikanın temeli olduğudur.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, göç, asimilasyon, entegrasyon, göçmen

JEL Kodu: D63, D74, K19

Alanı: Kamu Yönetimi

Türü: Derleme

DOI: 10.36543/kauibfd.2020.Ek1.012

Atıfta bulunmak için: Güler, H. (2020). Göç ve entegrasyon: Türkiye’de “uyum” ama nasıl?. *KAÜİİBFD*, 11(Ek Sayı 1), 245-268.

¹ Bu çalışma 1. Ulusal Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Kongresinde bildiri olarak sunulmuştur.

IMMIGRATION AND INTEGRATION: ADAPTATION OF IMMIGRANTS IN TURKEY BUT HOW?

Kafkas University
Economics and Administrative
Sciences Faculty
KAUJEASF
Vol. 11, Issue Suppl 1, 2020
ISSN: 1309 – 4289
E – ISSN: 2149-9136

Article Submission Date: 17.04.2020 Accepted Date: 25.10.2020

Hasan Güler
Dr. Öğr. Üyesi
Uşak University
Faculty of Arts and Sciences
Sociology Department
hasan.guler@usak.edu.tr
ORCID: 0000-0002-5452-071X

ABSTRACT In this study, to regulate ever increasing immigration to Turkey within the scope of the adaption to the “Law on Foreigners and International Protection” that came into force in 2014, the relations of the immigrants with the home country will be tackled. The way how immigrants adapt to the society that constitutes the majority are usually discussed within the frameworks of assimilation, integration and multiculturalism. In this article, a critical reading of the immigration policy of Turkey will be made by focusing on the concepts of assimilation and integration which are also defined as the coexistence models. The basic argument in the study is the fact that Turkey’s policy regarding immigrant adaptation is shaped through ambiguity and the assumption that immigrants will not be permanent remains at the center of this policy.

Keywords: Turkey, immigration, assimilation, integration, immigrant

Jel codes: D63, D74, K19

Scope: Public relation

Type: Review

Cite this Paper: Güler, H. (2020). Immigration and integration: adaptation of immigrants in Turkey but how?. *KAUJEASF*, 11(Suppl 1), 245-268.

1. GİRİŞ

Göç olgusu basit bir yer değiştirme hareketi değildir. Sınırları anlamsız kıldığı kadar yeniden güçlenmesine de neden olan göç, günümüz toplumlarının yapısını yakından ilgilendiren birçok önemli sonucu doğurmaktadır. Bundan dolayı göç, son dönemde akademi ve akademi dışı alanlarda artan bir ilginin konusu olmuştur. İdareciler daha çok çoğunluk toplumuna yeni katılanların sorunsuz bir biçimde uyumlarının gerçekleşmesini sağlayacak politikalar üzerine yoğunlaşırken akademisyenler bu karmaşık olgunun her yönüne ışık tutacak kuramsal yaklaşımları oluşturma uğraşı içindedir. Tek bir yaklaşımla açıklanamayacak kadar birçok unsur içinde barındıran göç olgusu, akademik yazın içinde genelde, göçmenlerin harekete geçiren dinamiklerin neler olduğu ya da göç edenlerin gittikleri yerle bütünleşme süreçlerine odaklanan kurumsal analizler ışığında tartışılmaktadır. Ülkelerin nüfusları göçmenlerin varlığıyla çeşitlendikçe, göçler yoluyla yeni gelen “misafirler”in ev sahibi toplumla olan ilişkisinin nasıl olacağı tartışıla gelmiştir. Bu çalışmanın sınırları içinde, “Farklı kültürlerin aynı kamusalık içinde nasıl birlikte yaşayacakları?” sorusunun cevabı Türkiye özelinde, göç yazınında sıklıkla tartışılan asimilasyon ve entegrasyon kavramlarına referansla yapılmaya çalışılacaktır.

Göç sosyolojisi metaforların sıklıkla kullanıldığı bir alandır. Bu metaforlardan bazıları deniz içerikli dalga, akıntı ve akımdır. Diğerleri ise tarım faaliyetlerine gönderme yapan aktarma/dikme (yerleşme anlamında), aşılama, kök salma ve biyolojik kökenli özümleme ve soğurma şeklinde özetlenebilir. Göçmen ile ev sahibi toplum arasındaki ilişkiye vurgu yapan bu imaj ve analogiler arasında asimilasyon, canlı bir vücuda benzeyen topluma göçmenlerin hazmedilmesini ifade eder. Asimilasyon, yeni gelenlerin çoğunluk toplumu içinde kaynaşarak erimesi perspektifine oturmaktadır. Entegrasyon ise daha incelikli bir şekilde egemen kültürel kodlarla bütünleşmeyi ifade etmektedir. Bireyi temel alan bir yurttaşlık anlayışına yaslanmaktadır. Bu bağlam içinde, çalışmanın ilk bölümünde Amerikan sosyoloji geleneğinin göç araştırmalarında öne çıkan asimilasyon kavramına değinilecektir. İkinci bölümde entegrasyon kavramının Fransa bağlamında ele aldıktan sonra üçüncü bölümde Türkiye'nin bu gelenekler arasında göçmenlere yönelik nasıl bir uyum

anlayışını merkeze aldığını 2014 yürürlüğe giren “*Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu*” çerçevesinde tartışılmaya çalışılacaktır.

2. ŞİKAGO OKULU ÇALIŞMALARINDA SOSYAL ASİMİLASYON

“Bir meta gibi ithal ettiğimiz işçilerin zaman zaman bizim gibi insanlar olduğunun farkına vardığımız durumlarda hayal kırıklığına uğruyoruz” Robert E. Park (Chapoulie, 1999, s. 140)

Amerikan sosyolojisi tıpkı Avrupa sosyolojisi gibi büyük bir dönüşümün şafağında gelişme göstermiştir. Sanayileşme, Amerikan toplumunu hızlı bir şekilde kırsal toplumdaki kentsel bir topluma dönüşmesini sağlamıştır. Üretimdeki artışla birlikte ucuz işgücüne duyulan ihtiyaç göçmenlerin Amerika’ya girişine izin vermiştir. 1880’lere doğru Amerika’ya ayak basan göçmenler özellikle Avrupa’nın doğusundan ve güneyinden gelenlerden teşekkül etmekteydi. Amerika, 1890’dan sonra yoğun bir göç dalgasıyla karşılaşmıştır. Bu göç dalgasını önceki göçlerden ayıran yanı göçün kaynağının Kuzey Batı Avrupa’dan Güney Doğu Avrupa’ya kaymış olmasıdır. Bu da ülke içindeki göç konusundaki genel kaygıyı derinleştirmiştir. Bu kaygının sonucunda ABD kongresi 1907 yılında göç konusunda tam araştırma, inceleme ve sorgulama yapabilmek için Göç Komisyonu’nu kurmuştur. Komisyonun görevi, “*Avrupa’dan göçün kaynakları, gelen göçmenlerin genel karakteri, geçmiş göç kaynaklarının incelenmesi, yurt içinde ve dışında ABD göçmen yasasına göre istenmeyen kimselerin göçünü engellenmesi için uygulanan yöntemler son olarak da ABD yerleşikleri olan en yeni göçmenlerin genel konumuyla ilgili tam teşekküllü bir inceleme ve bu göçün ülkenin kurumları, sanayisi ve halkları üzerindeki etkisini*” içermektedir (Park & Burgess, 2017, s. 53).

Bu “yeni göçmenler,” bazı ırk teorilerine göre, Batı Avrupa’dan gelen ve Anglo-sakson kökene sahip göçmenlerden aşağıda yer alıyorlardı. O zamanlarda çok yaygın olarak kabul edilen görüşe göre, yeni gelenler, orta sınıf Amerikalıların (beyaz ırk) yaşam kalitesini düşüren, yoksulluk ve suçluluk gibi sosyal problemlerden sorumlu tutulmaktaydılar. Bu sosyal sorunları çözmek için göçün kısıtlanması için organizasyonlar ve reform hareketleri kuruldu. Bazı yazarlara göre bu reform hareketleri Amerikan sosyolojinin beşiği olmuştur. Bu dönemdeki sosyologlardan E.A. Ross, Anglo-Sakson kültürünün ve geleneklerinin üstün olduğunu savunmaktaydı. 1913 yılında kaleme aldığı göçmenlerle ilgili eserinde (The

Old Word in the New), “yeni göçmenlerin” Amerika’ya yerleşmelerine ilişkin korkularını dile getirmiştir. Onların, Angla-Sakson Amerika’ya zarar vereceklerine ikna olmuştu. Ross, Amerikalıları, Kuzey Avrupalılara oranla ahlaki hiyerarşide aşağılarda yer alan ve ele avuca sığmayan bir kan taşıyan “yeni göçmenlere” güvenmemek konusunda uyarılmaktadır. Ayrıca Amerika’da yaşayan Angla-Sakson nüfus arasında doğum oranlarının düşmesi, Ross’un Amerika’ya göçü kısıtlama konusundaki fikirlerine meşruiyet sağlamıştır. Angla-Saksonları, dezavantajlı göçmen aileleri tarafından yok edilmemesi için, geniş ailelere sahip olmaları noktasında cesaretlendirmiştir (Del Balso, 1984, s. 50). Ross’un, “yeni göçmenlere” yaklaşımı ilk kuşak Amerikan sosyolojisinin göç olgusuna bakışının biyolojik ve kültürel yönlerini göstermesi bakımından önemlidir:

“Bir hekimin notlarına göre, “Slavların belirli türdeki pisliklere karşı bağışıklıkları vardır. Onlar beyaz bir adamı öldürebilecek şeye karşı dirençlidirler” (Ross, 1914, s. 291).“Akdeniz insanların Kuzey Avrupalı ırkına göre ahlaki açıdan daha düşük bir seviye olduğu herhangi bir sosyal gerçeklik kadar geçerlidir. Onlar (Kuzey Avrupalılar) pislik içinde olsalar, acımasız barbarlar olsalar bile, bu sarışınlar doğruyu-söyleyenlerdir (Ross, 1914, s. 293).“Kuzey Avrupalılar doğuştan gelen ahlaki bir yetenekle Güney Avrupalılardan üstündürler. Kuzey ve Güney Avrupalı insanların deniz facialarındaki davranışlarının karşılaştırılması disiplin, görev bilinci, soğukkanlılık ve zayıf olanı kollama gibi özelliklerin daha çok kuzey Avrupalılara ait özellikler olduğunu göstermiştir... Bütün uluslar içinde Amerikalılar en soğukkanlı ele sahip, sistemli/düzenli hayat kurtaran ve gemi enkazında zayıfı kollayanlardır fakat onlar bu özelliklerini Güney Avrupalılardan absorbe ettikleri ele avuca sığmayan “kan” yüzünden kaybedeceklerdir” (Ross, 1914, ss. 295-296).

Şikago Okulu² öncesi göçmenlere yönelik nefret söylemi bazı entelektüellerin Kuzey ırkının üstünlüğüne dayanan teoriler tarafından desteklenmiştir. Göçmen karşıtı bu iklimin etkisiyle, 1920’lerin Amerika’sında göçün kısıtlanmasına ilişkin yasalar oluşturulmuştur. Bundan dolayı bu dönemde Güney ve Doğu Avrupa’dan gelen

² Şikago Okulu, kıta Avrupası dışında sosyoloji geleneğinin Amerika’daki ilk kurumsal zeminini oluşturduğu yerdir. Şikago Üniversitesi Sosyoloji Bölümünde Birinci dünya savaşından 1930’ların ortalarına kadar bölümün hocaları ve öğrencileri tarafından artan göçlerle çehresi değişmeye başlayan Şikago şehrine ilişkin çalışmaların etrafında şekillenen sosyolojik perspektif Şikago Okulu olarak adlandırılmaktadır.

göçmenlerin sayısında düşüşler yaşanmıştır. Bu atmosfer içinde göç olgusuna ırk temelli yaklaşımların dışında bakan Şikagolu sosyologlar olmuştur. Şikago Okulundaki çalışmaları neticesinden bu okulun adıyla anılan sosyologların göç olgusunu anlamaya yönelik çabaları göçün ırksallaştırmasına bir tepki niteliğindedir. Saha araştırmalarına dayanan çalışmalarıyla etnik grupların ev sahibi toplumla kurdukları ilişkiyi ve bütünleşme sorununu incelemeye çalışmışlardır. Çalışmalarının mekânı olan Şikago bu meseleyi anlayacak bir laboratuvar işlevi görmüştür. Sanayileşmenin etkisiyle Şikago, ülke içinden ve dışından gelen göçmenlerle hızlı bir kentleşme sürecine girmiştir. Çalışma alanlarının dışardan gelenlerin yer bulmasını sağlayacak bir şekilde genişlemesi ve iyi yaşam koşullarına sahip olunacak bir kent imajının bu gelişmeye eklenmesiyle Şikago, Amerika'nın önemli merkezlerinden biri haline gelmiştir. Özellikle Amerika'nın güneyinden gelen kırsal kökenli siyahi nüfusun 1910-1930 yılları arasında bir milyondan fazla olduğundan söz edilir. Siyahi nüfusun sayısının zamanla artması ve kentin çeperlerinde siyahi mahallerin ortaya çıkmasıyla, ırk temelli sosyal dışlamanın Şikago'nun gündelik yaşamını etkileyen bir olgu olarak ortaya çıkmıştır. Bunun yanında dış ülkelerden gelen göçlerin de etkisiyle kültürel ve ırksal çeşitlilik birçok sosyal problemin yaşanmasında neden olmuştur. Yeni gelenlerin kırsal kökenli olması ve bavullarında eski yurtlarının kültürlerini de beraberinden getirmeleri, ev sahibi toplumla bütünleşme konusunda sıkıntılarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Hızlı sanayileşme ve artan göç sonucunda Şikago'da yaşayanları tedirgin eden birçok problem ortaya çıkmıştır: Yoğun göç, İşsizlik, çeteler, Irkçılık, yoksulluk, kenar mahalleler, suç oranlarındaki artış, evsizlik vb. (Kaya, 2011, ss. 367-68-69).

Yukarıda kısaca tarif edilen bu ortamı anlamaya yönelik alan araştırmalarının verileri sayesinde göçmenlerin "uyum" meselesi analiz edilmeye çalışılmıştır. Özellikle W.I. Thomas ve F. Znaniecki'nin, Şikago'daki Polanyalı göçünü konu alan temel yapıtları, günümüz göç tartışmaları için önemli olan iki öğeyi vurgular. Öncelikle yabancı bir ülkeye göçün sonucunda, anavatanındaki grup üyelerini birbirine bağlayan tüm toplumsal bağların çözülmesine yol açan kopuşun önemini altını çizerler. Bu nedenle, eğer göç edilen ülkenin toplumu, kolektif bir yaşamın bu yeni ülkede göçmenler tarafından tekrardan kurulmasına olanak verirse,

asimilasyonun gerçekleşeceğinden bahsederler. Onlara göre, gerçek asimilasyona götüren ilk etap paradoksal olarak, göçmenin terk ettiği ortamın, yerel toplumsal ilişkilerin canlandırılmasından hareketle yeni ülkede tekrar kurulmasından geçer. Bu bağlamda, cemaatçi bağların güçlendirilmesinin, asimilasyona bir engel oluşturmamasının nedeni “asimilasyon” kavramının sadece bir kültürel durumdan (Polanyalılık) diğerine (Amerikalılık) geçme olmasıyla açıklanabilir (Beaud & Noiriel, 2003, s. 18). Bu durum, “Polonya toplumundan ayrıştırılan bazı öğelerin Amerikan toplumu içine yerleştirilmesiyle oluşan yeni bir “Polono-Amerikan toplumu” olarak tarif edilebilir. Bir toplumdaki diğerine geçişte, geçici bir aşamayı oluşturur. Göçmene, onun da bir ulusal kimliğinin var olduğunu keşfetme olanağı sağladığı durumda, çatışmanın sosyalleştirici bir etkisi vardır. Şikago gettolarında “İtalyan” olarak damgalanan Sicilyalı, paradoksal olarak Sicilya’da olduğu zaman farkında olmadığı bir ulusal imgeyle özdeşleşir. Beaud ve Noiriel’e göre, “*Köksüzleştirilmiş birey için, diğerlerinin ona benzediğini düşündüğü bireylerle özdeşleşme, bütünleşmenin ilk aşamasıdır. Birey böylelikle, yalıtılmışlıktan çıkarak yeniden bir kolektif yaşama sahip olur. İkinci aşama, bireyin, ait olduğu ulusal kimlikten yerleştiği ülkenin ulusal kimliğine doğru evrimi giyinme, konuşma, jestler gibi egemen normlara uyum sağlaması ile gerçekleşir*”. Negatif asimilasyon tanımlamasına karşın Şikagolu sosyologlarca önerilen kavramsallaştırma, yerel sınırlar içinde, kolektif yaşamı sürekli değiştiren ve zenginleştiren toplumsal ilişkilerin ve bireyler arası etkileşimin önemini vurgular. Bu açıdan, bireylerarası karşılıklı etkileşim, toplumsal bağı kurar ve toplumsal düzeni sağlar. (Beaud & Noiriel, 2003, s. 19). Park’a göre asimilasyon, kişilerin ve grupların diğer kişi ve grupların anılarını, hislerini ve davranışlarını edinip, deneyim ve tarihlerini paylaşarak ortak bir kültürel yaşama dâhil oldukları iç içe geçme ve kaynaşma sürecidir (Park & Burgess, 2017, s. 11). Asimilasyon aşamalı olarak gerçekleşir. Asimilasyon sürecindeki davranışların değişimi hem yavaştır, hem de uzun zaman içinde birikmeleri sonucu dikkate değer görülse de ölçülüdür. Asimilasyonda süreç tipik olarak bilinçdışıdır; kişi grubun ortak yaşantısıyla farkına bile varmadan bütünleşir. Bu bütünleşmeye yol açan olayları çok az algılar (Park & Burgess, 2017, s. 11). Bu noktada göçmenlerin, göç edilen yerin yarattığı şokla başa çıkabilmek için menşei ülkelerindeki kültürel aidiyetleri taşıması ve kendi aralarındaki

yardımlaşma örgütlerini sürdürmeleri yardımcı olabilir (Park & Burgess, 2016, s. 168).

Ampirik saha araştırmalarının etkisi altında gelişen bu yeni yaklaşımın ayırt edici özelliği Amerikan toplumunun göçmenleri özümseyeceğine dair iyimser bir ton taşımasıdır. Şikago okulunun erken döneminde (1920'ler) göçmenleri konu alan araştırmalara hakim olan paradigma, göçmenlerin ve onların çocuklarının zamanla, yerli olanla bütünleşeceği ve ayırt edilmez noktasına geleceğidir. Bu paradigmayı karakterize eden ve temelini oluşturan üç ana fikirden bahsedilebilir. Birincisi, bireysel göçmenlik vizyonu. Bu yaklaşıma göre, göçmeni “marjinal” bir adam olarak gösteren Şikago Okulu'nun etkin düşünürü Park'ın yazıları, bireysel anlayışın en iyi örneklerinden biridir. Bu marjinallik, psikolojik olarak acı verici olsa da (ev sahibi toplumun kültürel hâkimiyeti ve göçmenin hâkim kültür ile kendi kültürü arasında arafta kalma durumu) en sonunda herkesin yararına bir uyuma yol açacaktır. İkincisi, asimilasyonu doğal, kaçınılmaz ve bilinçsiz bir süreç olarak gören klasik paradigmadır. Bu paradigmayı Şikago Okulu'nun ampirik çalışmalarında görmek mümkündür. Irk ilişkileri döngüsü teorisinden, asimilasyon, mantıklı ve dönüşü olamayan son etap olarak ortaya çıkar. Üçüncü fikir ise, ev sahibi toplumun ortalama ortak değerleri altında göçmenlerin düz bir çizgi şekilde doğrusal ve tek tip olarak ev sahibi topluma katılımı. Dolayısıyla bu vizyon, ev sahibi toplumun merkezi ve birleşik bir bedeni şart koşar ve asimilasyon bu çekirdekte göçmenlerin buluşmasıdır. Klasik asimilasyon paradigmasının yaslandığı bu fikirler, ev sahibi toplumun sorumluluğunu görünmez kılmaktadır. Asimilasyonun bireysel ve doğal bir süreç olarak kabulü, ev sahibi toplumdan kaynaklı olumsuzlukları ve dışlama pratiklerini hesaba katmayarak göz ardı etmektedir (Safi, 2011, ss. 151-52).

Klasik asimilasyon teorisine kaynaklık eden Şikago Okulu'nun kabul etmek gerekir ki bu teorileri, göç karşısında ırksal yaklaşımlarla mücadele ettiğini vurgulamakta fayda var. Şikago Okulu, göçmenler üzerine yürüttüğü çalışmalara rağmen ürettikleri eserlerde asimilasyonun teorik mekanizmalarını açıklamaya yönelik hattan yoksundur. İkinci dünya savaşı sonrası dönemde ve özellikle 1960'lar sonrası asimilasyon kavramı aracılığıyla göçü açıklama önemini kaybetmeye başlamıştır. Bu dönemde artarak gelişen etnik ve ırkçı ayrımcılıkları göz ardı etmedi bu durumda

etkili olmuştur (Heisler, 2000, s. 77). Bu yıllardan sonra yeni tanımlamalar ve teoriler göç yazını içinde tartışılmaya başlamıştır. Bunlardan bir tanesi, Alejandro Portes'in "çoklu asimilasyon" (segmented assimilation) teorisidir. Portes, göçmen çocuklarını merkeze alan çalışmasına dayanarak, adaptasyonun tek bir formu olmadığını söylemiştir: Birincisi hâkim toplumla bütünleşme; ikincisi içinden çıkılan kentli alt sınıfa uyum; üçüncü ise kültürel anlamda sınırın diğer tarafına geçmeden ekonomik yönden çoğunluk toplumuna uyum (Portes'ten aktaran Yılmaz, 2014, s. 1695). Portes ve arkadaşlarına göre, parçalı asimilasyon modeli hem beşeri hem de yapısal faktörleri analize katması nedeniyle klasik asimilasyon modelinden ayrılmaktadır. Beşeri olanlar kişinin eğitimi de dâhil gidilen ülkenin dilini iyi kullanmayı içerirken, yapısal olanlar ev sahibi ülkenin göçmenlere yaklaşımından ailenin etnik kökenine de içeren faktörleri kapsamaktadır.

Amerika'nın göç sosyolojisi çalışmalarındaki yeri yadsınamaz bir niteliği sahiptir. Şehrin değişen doğası ve yeni gelenlerin uyum sürecini anlamaya yönelik ilk kavramsallaştırma denemeleri Amerika deneyiminin ürünleridir. Bu deneyimin çerçevesi kısaca şöyle özetlenebilir:

"Göç akımlarının emsalsiz doğasının, ev sahibi toplumun göçmen kökenli olmasının, müdahaleci bir refah devletinin yokluğunun ve göçmen entegrasyonunun serbest bırakılmasının [laissez-faire], ırk ilişkilerinin özel tarihinin ve köleliğin mirasının, doğuştan vatandaşlık [jus soli] rejiminin ve pek çok diğer etmenin ABD'de göç alanında geliştirilen nitel araştırma modelleri ve soruları üzerinde derin etkileri olmuştur." (Zapata-Barrero & Yalaz, 2019, s. 5)

Amerika'dan kıta Avrupası'na geçiş yaptığımızda Fransa, göçmenlere ev sahipliği yapan en eski ülkelerden biridir. Fransa deneyiminde yabancıların ulusla bütünleşmesini sağlayacak en etkili yol entegrasyon modeli olarak düşünülmüştür.

3. FRANSA: CUMHURİYETÇİ ENTEGRASYON MODELİ

Fransa, Avrupa'nın en eski göç ülkesidir. 19. Yüzyılın ikinci yarısında itibaren "yabancı" işgücünün mekânı olmuştur. Fransa'nın göç tarihine bakıldığında ilk gelen göçmenler sınır komşularının vatandaşlarıdır (Almanlar ve Belçikalılar gibi). Birinci dünya savaşından sonra ülkenin yeniden yapılanması için ihtiyaç duyulan emek göçü yine Avrupa'nın

içinde İtalyanlar ve Polonyalılar tarafından karşılanmıştır. İkinci dünya savaşının ertesinde Fransa'nın nüfusu daha da çeşitlenmeye başlamıştır. Avrupa'nın içinde olduğu kadar Avrupa dışından da göçmenlerin “yeni vatanı” Fransa olmuştur. İspanyollar, Portekizliler, Yugoslavlar, Türkler, Tunuslular, Faslılar ve sahra altı Afrikası'ndan gelenler bu çeşitliliğin temsilcileridir. Cezayirli ise bu göçmen grupları içinde 19. Yüzyılın sonundan itibaren Fransa topraklarında görülen en eski göçmen topluluklarından biridir. Günümüzde de bu göç hareketine daha sonradan katılan Çinliler, Pakistanlılar, Hindistanlılar ve Suriye iç savaşından kaçarak gelen Suriyeliler Fransa'nın göç haritasında yerlerini almışlardır. Bu uzun göç tarihi boyunca göçmenlere bakış hep aynı olmamıştır. 19. Yüzyılın sonunda komşulardan göçler ile nüfuz kompozisyonu çeşitlenmeye başlayan Fransa'da, bu dönem gelenlerin farklılığına gönderme yapar bir şekilde “yabancı” olarak adlandırılması ulusal kimlik ile karşıtlık içermektedir. İki savaş arasındaki dönemde İtalyanlar ve Polonyalılar ulusal kimlik karşısında yabancı olarak işaretlenirken daha sonra “eski” problemsiz göçmenlere dönüşmüşlerdir. Etnik gruplara yaklaşımda, 1945 yılında General Charles de Gaulle'ün gizli olarak adalet bakanına önerdiği mektup Fransız vatandaşlığını elde etmede ayrımcı politikanın izlerini taşımakta ve aynı zamanda “makbul vatandaşın” kimler olduğunu tarif etmektedir. Mektubun içeriğinde, etnik bir plandan hareketle yarım yüzyıldan beri Fransa'nın nüfus yapısını derinden değiştiren Akdeniz ve doğudan gelen göçmen akışının sınırlandırılması önerilmektedir. Bunun yerine Amerika gibi sıkı bir kota uygulaması ile Nordik hakların (Belçika, Lüksemburg, İsviçre, Hollanda, Danimarka, İngiltere, Almanya) vatandaşlık elde edilmesinin arzulandığı belirtilmiştir (Noiriel, 2001, s. 328).

Homojen bir ulus-devlet şeklinde yapılanan Fransa'nın farklılıklara ilişkin politikası Amerikan deneyiminden bazı noktalarda farklılaşmaktadır. Amerika ile karşılaştırıldığında Fransa görece küçük bir ülkedir. Bunun yanında yönetim aygıtının eskiliği ve görece önemi ve iktidarın Paris'te yoğunlaşması Fransa'nın ayırt edici özellikleridir. Bundan dolayı Fransa'da, sosyolojik düşüncenin merkezinde devlet ve siyasi iktidar sorunu önemli bir yer tutmuştur. Daha o zamanlardan beri, göç, ulusal bütünlüğü ilgilendiren bir siyasi sorun olarak ortaya konulmuştur. Durkheim gibi dönemin önemli düşünürlerinin itibarlı devlet okullarında

yatılı süren eğitimleri, onların düşüncelerinde ulusal bağlamı merkezi alma eğilimlerini güçlendirici bir etki yaratmış ve göç konusunda ulusal bütünleşme sorununa öncelik verilmesi bu gelenekle yakından bağlantılı olmuştur (Beaud & Noiriél, 2003, s. 17). Ulusal bütünleşme kapsamında ülkeye sonradan gelenlerden beklenen sorun çıkartmadan “Cumhuriyet Değerlerinin” (valeurs republicaines)³ özümsemeleri ve hâkim kültürel kodlara uygun davranış kalıpları geliştirmeleridir. Göçmenlere yönelik politikaların arka planında ulusal bütünleşmenin nasıl sağlanacağı temel noktalardan birdir. Bu noktada, Avrupa ve özellikle Fransa’da asimilasyon kelimesinin kolonyalizm, batının tahakkümü ve kültürel şiddet kokan bir terim olarak bazıları tarafından algılanması bu kavramının kullanımını sınırlamıştır. Yerini daha yansız olduğu düşünülen “entegrasyon” (integration) almıştır. Entegrasyon kavramının muğlak kullanımı bu kavramı bazı noktalarda asimilasyon kavramına yakınlaştırmıştır. Sosyolojik olarak entegrasyon, bir kişinin ya da grubun daha büyük bir grubun üyesi olmasına izin veren değerlerin ve sosyal normların öğrenilmesi sürecidir. Entegrasyon iki koşul gerektirmektedir: Birincisi, baskın olan kültürel yapıyla bütünleşmede ve uyum sağlamada sonradan gelenin bireysel isteği ve diğeri ise, bireyin farklılık ve diğeri özelliklerine saygı duyan ev sahibi toplumun bütünleştirici kapasitesi. Fransa’nın göç tarihinde göçmenlere ilişkin kurumsal yapılanmalar karşımıza çıksa da entegrasyon konusunda ilk defa 1989 yılında dönemin başbakanı Michel Rocard tarafından oluşturulan “Entegrasyon Yüksek Konseyi” (le Haut Conseil à l’intégration) entegrasyonu şu şekilde tanımlamaktadır:

“Entegrasyon tüm kadın ve erkeklerin topluma tam katılımlarını sağlamayı içerir; bu kadın ve erkekler topraklarımızda kalıcı olarak yaşayacaklara hitap eder ve bu kişiler hiçbir art düşünce taşımadan bilhassa kültürel

³ Fransız ihtilalinden üç yıl sonra 1792 yılında cumhuriyetin ilan edilmesi monarşi dışı bir yönetim tarzının Fransa’da kurulmasına yol açmıştır. Demokratik Cumhuriyet şeklinde özetleyebileceğimiz bu yönetim tarzı özü itibari ile eşit yurttaşlık temelinde dayanmaktadır. Fransa tarihi içinde devrim sonrasında günümüze beş cumhuriyet dönemi bulunmaktadır: Birinci Cumhuriyet (1792-1804); İkincisi (1848-1852); üçüncüsü (1870-1940); dördüncüsü (1946-1958) ve günümüze kadar devam eden beşinci cumhuriyet (1958-). Cumhuriyetin nitelikleri bölünmez, laik, demokratik ve sosyal bir hukuk devleti olarak tarif edilmiştir. Bu değerleri tamamlayıcı olarak Fransa’da bütün resmi kurumların ön cephesinde yazan; Özgürlük (liberte), Eşitlik (Egalite) ve kardeşlik (fraternite)’dir.

özgüllüklerin var olduğunu kabul ederek bunu yaparlar ve toplumsal dokumuzun ahengimizi temin etmek maksadıyla hak ve ödevlerde eşitlikte benzerliklerle yakınlıkları vurgularlar”

Bu tanımdan yola çıkarak Fransa için entegrasyon temelde yurttaşlık ve politik bir sorundur. Ortaya çıkan sorunlar doğrudan ulusal uyum ve cumhuriyet fikri ile ilgilidir. Cevabı aranan sorular; “nasıl ve ne şekilde birlikte yaşayabiliriz? Yenilenmiş bir toplumdaki bireyler için eşit hak ve fırsatları nasıl garanti altına alabiliriz?” (Anstett, 2010, s. 8). Bu sorular aslında Fransa'nın entegrasyon konusundaki temel düşüncesini oluşturmaktadır. Bu temel, vatandaşlık temelli bir anlayışın hakim olduğu “cumhuriyetçi-entegrasyon” modelidir. Dil ve kültür üzerinden hareket eden bu model bireyi hedef alır ve onun dönüşümünü önemser. Entegrasyon politikası, temel ilkelere ve yasal hükümlere dayanır. Fransa, tek ve bölünmez bir cumhuriyettir. Bu yaklaşıma göre entegrasyon politikası, Hollanda ve İngiltere’de olduğu gibi etnik topluluklarının tanınması üzerine kurulu değildir. Amaç sonradan gelenlerin aktif katılımı sayesinde ulusla bütünleşmesini sağlamaktır (Anstett, 2010, s. 20).

Wenden’e göre, entegrasyon politikalarının geçmişinden kaçmak pek de mümkün görünmemektedir. Bu tema, 1970’lerde göçmenlerin göç süreci içinde geride bıraktıkları ailelerini Fransa’ya getirmeleri sürecinde tartışılmaya başlamıştır. Acil olarak tedbirlerin alınmasının yarattığı durum göçmenlerin kalıcı olarak yerleşmesini ön görmeyen kamu politikalarının ters yüz etmiştir. Diğer taraftan, laikliğin son yirmi yıllık dönemde ön plana çıkarılması Cumhuriyet’in eşitlik gibi tehdit altındaki değerlerini maskeleymiştir. Bu durumda en çok etkilenen göçmenler ve onların soyundan gelenler olmuşlardır (De Wenden, 2011). Köken ülkeye olan aidiyetin güçlü bir şekilde yeniden üretildiği etnik gruplarından ziyade bireyi merkez alan bu model göre Fransız toplumuna entegre olmanın nerdeyse birinci koşulu “geçmişin” terkidir. Fakat günümüzde yaşanan yeni gelişmeler Fransız modelinin bazı noktalarda aşındırmıştır. Bazı sosyal, siyasal ve idari uygulamalar, baskın ideoloji tarafından önerilen entegrasyon modeline ters düşmektedir. Örneğin, Fransa’daki entegrasyon politikasının en önemli bileşenlerinden biri olan laiklik anlayışının, “Fransa Müslümanları Konseyi”nin oluşturulmasıyla esnetilmesi katı bir entegrasyon politikası uygulamanın günümüzde zorlaştığına işaret etmektedir (Danış & Üstel, 2008, s. 8).

4. TÜRKİYE’DE GÖÇMEN OLMAK: FARKLIĞIN SİYASAL YÖNETİMİ

“Venedikliler Yahudiler’i gettoya kapattıklarında Hıristiyan cemaatine bulaşan bir hastalığı tecrit ettiklerini iddia ediyorlar ve buna inanıyorlardı çünkü Yahudiler’i özellikle bedeni zayıf düşüren illetlerle özdeşleştiriyorlardı. Yahudi bedenleri bulaşıcı hastalıklar taşımlarının yanı sıra daha gizemli kirletici güçleri de barındırdığını düşünüyorlardı. İş ritüellerinden küçük bir ayrıntı, bu dokunma tedirginliğini gayet iyi gösteriyordu. Hıristiyanlar arasındaki sözleşmeler bir öpüşme ya da el sıkışma ile mühürlenirken Yahudiler’le yapılan sözleşmeler tarafların bedenlerinin birbirine dokunması gerekmesin diye bir baş selamıyla mühürleniyordu.... Yahudi’nin dokunuşu kirletir ama baştan da çıkarır” (Sennet, 2002, s. 193)

Yukarıdaki alıntı 16. yüzyıl Venedik’inde farklı olanın toplumsal ve ekonomik alana kabulüne ilişkin en uç örneklerden birini teşkil etmektedir. Farklı etnik kökenden ve dinden olanların bir karşılama mekânı olan Venedik’te, kamusal alanda Yahudi nüfusu özelinde farklılığın bir mekâna kapatılması toplumun güvenliği ve saflığını koruması bakımından dönemi idarecileri tarafından en kullanışlı çözüm olarak görüldüğü söylenebilir. Kapatma pratiği, Foucault’nun ustalıkla bir şekilde belirttiği gibi, disiplin toplumundan denetim topluma geçişteki uygulamaların başında gelmektedir. Nüfusların, kapitalist üretim mantığı içinde ehlileştirilmesi kapatma pratiğini gerekli kılmıştır. Bedenin kontrolünün siyasetin merkezi haline gelmesiyle nüfus politikaları önemli olmuştur. Bu durum günümüzde göçmenler üzerinden düşünüldüğünde Venedik’teki uygulamanın örneği belki de göçmen kampları ya da göçmenlerin kent merkezinden uzak çeperlerde oluşturdukları mahallelerdir.

Tecrit etmenin günümüz siyaseti açısından sürdürülebilir bir yöntem olmayışı, farklılıkların bir şekilde sistemle uyumlu hale getirilmesi günümüz göçmen politikalarının temelidir. Bu kapsamda Batı deneyimi dikkatte alındığında farklılıkların yönetimi açısından üç model öne çıkmaktadır: kademeli ayrımcı model, asimilasyoncu model ve çokkültürlülük modeli. Kademeli ayrımcı model, çoğunluk olan grup göçmenleri ve onların çocuklarını kabul etmekte çok da istekli değildir. Bu durum göçmen ülkesi olduğunu kabul etmeme ideolojisi ve dışlayıcı göçmen politikalarıyla ifade edilir. Göçmen sadece emek piyasasının bir

unsuru olarak görülürken göçmenin siyasi alana, sosyal alana ve sosyal yardım mekanizmasına erişimleri kısıtlanmaktadır (Almanya, İsviçre, Avusturya gibi misafir işçi getiren ülkeler). Asimilasyoncu model, göçmenlerin hâkim kültür içinde erimelerini temel alır. Göçmenlerden, kendi dillerini, kültürlerini ve geleneklerini bırakmaları ve ortalama nüfustan ayırt edilemeyecek hale gelmeleri beklenir. Dil ve kültür göçmenlerin geldikleri toplumla bütünleşmesinin anahtarlarıdır. Bu modelde devletin görevi, özellikle okullar aracılığıyla hâkim değerlerin göçmenlere aktarılmasını sağlamaktır. Bu modele en yakın ülke Fransa'dır (Castles & Miller, 2008, ss. 362-63) . Çokkültürlülük ise, kültürel çeşitliliği başta azınlık dilleri olmak üzere önemser ve korumanın yollarını arar. Azınlıklarla hâkim kültür arasındaki güç farklılıklarının altını çizer (Wieviorka, 2003, s. 39). Göçmenlerden ev sahibi ülkenin kültürel kodunun belli temel değerlerine uyum göstermeleri istenmesine rağmen, farklılıklarını terk etmeye zorlanmaksızın, tüm alanlarda (sosyal, siyasi, ekonomik) eşit haklar verilmesi gerekliliği çokkültürlülük modelinin ana hatlarını oluşturmaktadır.

Türkiye'nin bu modeller içinde hangisine yakın ya da kendisine özgü bir bütünleşme modeli olup olmadığı, Türkiye'nin göç tarihine ve politikalarına kısa bir bakışla yakalanabilir.

4.1. Türkiye'nin Göç Politikasına Genel Bir Bakış

Türkiye'nin göç olgusu karşısındaki yerine ilişkin değerlendirmelerde, Avrupa ülkeleriyle ikili işgücü anlaşmaları imzaladığı 1960'lara vurgu yapılarak "göç veren ülke" imajı, ve uluslararası göç dinamiklerinin bir sonucu olarak "sorunlu" bölgelere yakınlığı ve coğrafi konumunda dolayı "transit ülke" olarak tarif edilmesi oldukça karmaşık bir göç tarihi bulun Türkiye'nin göç deneyimini anlamayı güçleştiren ve indirgeyici bir yaklaşımdır. Son zamanlarda ise Suriye iç savaşından dolayı ülkelerini terk edip Türkiye yoğun bir şekilde gelen Suriyeli göçmenlerin varlığı aslında 1980'lerdeki Türkiye'ye yönelik nüfus hareketleri sonrasında ifade edilen "göç-alan" ülke kimliğini pekiştirmiştir. Türkiye ve göç ilişkisi hususunda kısaca ifade edilen bu değerlendirmeler uzun bir göç tarihini yeterince hesaba katmadığı noktasında eleştirilebilir. Türkiye'nin eskiden

beri göç alan bir ülke olduğunun altına çizmek gerekiyor⁴. Bu durumun üstünün örtülmesi ya da yeni bir durummuş gibi algılanmasının altında yatan bir bakıma göçmen ülkesi olduğunu kabul etmeme ideolojisinin baskın olmasıyla açıklanabilir. Özellikle geçmişten günümüze uygulamaya sunulan göç politikasının ruhunda bu anlayışın etkisi ağırlıklı olmuştur. Göçü düzenlemek için ulusal ve uluslararası alandaki düzenlemelerin ana hatlarının neler olduğuna değinmeden önce Türkiye'nin göç deneyimine ve günümüzde Türkiye'ye yönelen göçün kompozisyonuna bakmakta yarar var.

Türkiye'de göç olgusu tarihselleştirildiğinde iki ana karakteri ön plana çıkmaktadır. Birincisi, İmparatorluk bakiyesi ulus-devletin doğuşunun yarattığı dönüşümler ikincisi ise, küreselleşme sonrası uluslararası aktörlerin etkinlik alanına giren ve Avrupa Birliği'ne katılma sürecinde bir ulus-devletin değişen konumu yer almaktadır. Bu iki dönem Türkiye'nin ekonomik, siyasal ve toplumsal tarihini göz önüne alarak 1923-1980 ve 1980 sonrası olarak dönemselleştirilebilir. Birinci dönemde (1923-1980) kendi içinde ulus-devlet ve uluslararası göç ilişkisinin ayrıntıları daha iyi analiz etmek açısından 1923-1950 ve 1950-1980 olarak iki tarihsel döneme bölünebilir. 1923-1950 arasını ulus-devlet inşasının erken dönemidir. Bu dönemin birinci karakteristiği, müslüman olmayan nüfusun yurtdışına göçü, ve ikinci ise, Birinci dünya savaşı sonrası Osmanlı İmparatorluğu'nun kaybettiği topraklardaki müslüman ve Türk nüfusun Türkiye'ye göçü şeklinde özetlenebilir (Güler, 2020, s. 1467). 1950-1980, kabaca bu tarihler arasındaki nüasları göz ardı etme pahasına, arası dönem erken cumhuriyet döneminde vuku bulan ulus-devlet ve nüfusun homojenleşme sürecinin yerleşikleşmesi olarak okunabilir. Bu dönemde kırsal yapının çözülmesiyle iç göç hızlanmış, ülke içindeki azınlıkların yurtdışına göçü devam etmiş ve müslüman olanlarında içeriye olan göçü artmıştır. Türkiye göç tarihinde referans noktası olan göçmen işçi olarak Avrupa'ya gidiş de bu dönemde gerçekleşmiştir. 1980 sonrası ise dışa açılan bir ülke kimliğine koşut olarak Türkiye'nin göç karakteri değişmeye başlamıştır. Sınırları aşındıran ve insan hareketliliğini etkileyen

⁴ Romanya'dan (122 000 bin, 1936-1946 yılları arasında), Yugoslavya'dan (325 000 bin 1949-1992 yılları arasında, bu sayının son 25 bini 1992'deki savaş dolayısıyla olmuştur), Bulgaristan'dan (1925-1939 arasında 200 000 bin, 1950'de 212 000 bin ve son olarak 1989'da 310 000 bin) (Suter, 2013, ss. 6-7)

küreselleşme ve yakın coğrafyasındaki toplumsal, ekonomik, ve siyasal gelişmeler neticesinde Türkiye göç veren ülke kimliğinden sıyrılarak göç alan bir ülke karakteri edinmeye başlamıştır. Türk ve müslüman olmayan göçmenlerin Türkiye'ye göçü bu dönemin ayırt edici diğer bir özelliğidir (İçduygu vd., 2014, ss. 47-58). Özellikle 1990 ve 2000'ler sonrası Türkiye, düzensiz döçü çeken önemli mekanlardan birine dönüşmüştür.⁵ Genelde sosyal, siyasal ve ekonomik güçlüklerin yaşandığı ülkelerden gelen göçmenlerin varlığı dikkat çekmektedir. Göç idaresinin güncel verilerine göre Türkiye'de, geçici koruma kapsamında bulunan Suriyeliler (3.695.944 kişi), uluslararası koruma başvurusu kapsamında bulunan yabancılar (300.000'in üzeri) ve ikamet izni ile ülkemizde kalan yabancılar (1.100.826) kişidir.⁶ 2019 yılında uluslararası koruma başvurusu

⁵ Göç idaresinin 2019 yılı verilerine göre Türkiye'ye yönelen düzensiz göçe en çok kaynaklık eden ve yakalanan göçmenlerin uyruk dağılımı şöyledir: Afganistan (201.437), Irak (12.097), Pakistan (71.645), Suriye (55.236), Moldova (204), Filistin (12.210), Myanmar (296), Gürcistan (2171), İran (8753) ve diğer (90.613) (<https://www.goc.gov.tr/duzensiz-goc-istatistikler>).

⁶ Bu noktada en son yapılan yasal düzenlemeyle geçici koruma ve uluslararası korumanın kimleri kapsadığını açıklamının faydası vardı. Avrupa Birliği müktesebatına uyum kapsamında, Türkiye Cumhuriyeti tarihinde iltica alanında ilk kanun olma özelliği taşıyan "6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu" 4 Nisan 2013 tarihinde kabul edilmiş ve 11 Haziran 2013 tarihli ve 28615 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmış ve 11 Nisan 2014 tarihi itibarı ile tamamen yürürlüğe girmiştir. Bu konun kapsamında geçici koruma, "Geçici koruma, kitlesel akın olaylarında acil çözümler bulmak üzere geliştirilen bir koruma biçimidir. Devletlerin geri göndermeme yükümlülükleri çerçevesinde kitleler halinde ülke sınırlarına ulaşan kişilere, bireysel statü belirleme işlemleri ile vakit kaybetmeden, uygulanan pratik ve tamamlayıcı bir çözüm yoludur". Türkiye'ye kitlesel akımla gelen Suriyelilere sağlanan koruma "geçici korumadır". Geçici koruma üç temel unsuru yerine getirmektedir: "Açık sınır politikası ile ülke topraklarına kabul, geri göndermeme ilkesi ve gelen kişilerin temel ve acil ihtiyaçlarının karşılanması" (Ülkemizde geçici korumayı 04/04/2013 tarihli ve 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nun 91'inci maddesi ve bu maddeye dayanılarak çıkarılan 13/10/2014 tarihli ve 2014/6883 sayılı Geçici Koruma Yönetmeliği çerçevesinde sağlamaktadır.). Uluslararası koruma mülteci, şartlı mülteci ve ikincil koruma statülerini içermektedir. 04/04/2013 tarihli ve 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nun 61'inci maddesinde tanımlanan "mülteci", sadece Avrupa konseyi ülkelerinden gelen menşei ülkelerine dönüşlerinden zulme uğrama korkusu bulunan göçmenlere verilen statüdür. Şartlı mülteci ise, Avrupa ülkeleri dışında meydana gelen olaylar yüzünden evin terk etme zorunda kalan ve ülkesine dönme şansı bulunmayan kişilere tanınan statüdür. Üçüncü bir ülkeye yerleştirilinceye Türkiye'de kalmalarına izin verilir ("Türkiye, 1951 tarihli

yapanların dağılımı şöyledir : Afganistan (35.042 kişi), Irak (15.532 kişi), İran (3.558 kişi) ve diğer (2.285 kişi) (<https://www.goc.gov.tr/uluslararası-koruma-istatistikler>)

Yukarıda kısaca tarif edilmeye çalışılan bu göç sürecine yönelik, erken cumhuriyet döneminin önemli düzenlemelerden biri 1934 yılında yasalaşan 2510 sayılı İskan Kanunu'dur. Bu kanun, Osmanlı sonrası homojen bir ulus-devlet yolunda mili kimliğin yaratılması politikalarıyla ilişkilidir. Göçmenin kim olduğuna ilişkin kanunun "*Muhacirlerin ve Mültecilerin Kabulü*" başlığı altındaki 3. Maddenin ilk pragrafına göre muhacir (göçmen) şu şekilde tanımlanmaktadır : "*Türkiye'de yerleşmek maksadile dışarıdan münferiden gelmek isteyen Türk soyundan meskün veya göçebe ferdler Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekilliğinin mütaleası alınmak şartile Dahiliye Vekilliğinin emrile ve müctemian gelmek isteyen Türk soyundan meskün veya göçebe ferdler ve aşiretler ve Türk kültürüne bağlı meskün kimseler işbu kanunun hükümlerine göre Dahiliye Vekilliğinin mütaleası alınmak şartile Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekilliğinin emirlerle kabul olunurlar. Bunlara muhacir denir*". Aynı kanunun 4. Maddesi kimin muhacir olamayacağını da şu şekilde belirtir : "*Türk kültürüne bağlı olmıyanlar, Anarşistler, Casuslar, Göçebe çingeneler, memleket dışına çıkarılmış olanlar, Türkiye'ye muhacir olarak alınmazlar*"⁷. Bu iki maddeye göre aslında Türkiye'ye yerleşmenin koşulu "*Türk soyundan ya da Türk kültürüden*" olanların hakkı olduğunu bunun dışında kalanların özellikle Türk kültürünü aşındıracağı düşünülen

Cenevre Sözleşmesini, 1. maddesindeki mekân bakımından öngörülen seçme hakkını kullanarak "Coğrafi Kısıtlama" ile kabul etmiştir. Buna göre şartlı mülteci; Avrupa dışında meydana gelen olaylar nedeniyle, mülteci tanımındaki şartlara haiz olduğunu iddia ederek, üçüncü ülkelere iltica etmek üzere Türkiye'den uluslararası koruma talebinde bulunan kişidir".) İkincil koruma, "Mülteci veya şartlı mülteci olarak nitelendirilemeyen, ancak menşe ülkesine veya ikamet ülkesine geri gönderildiği takdirde; a) Ölüm cezasına mahkûm olacak veya ölüm cezası infaz edilecek, b) İşkenceye, insanlık dışı ya da onur kırıcı ceza veya muameleye maruz kalacak, c) Uluslararası veya ülke genelindeki silahlı çatışma durumlarında, ayırım gözetmeyen şiddet hareketleri nedeniyle şahsına yönelik ciddi tehditle karşılaşacak, olması nedeniyle menşe ülkesinin veya ikamet ülkesinin korumasından yararlanamayan veya söz konusu tehdit nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancı ya da vatansız kişiye, statü belirleme işlemleri sonrasında verilen statüyü ifade eder" (<https://www.goc.gov.tr/genel-bilgi45>).

⁷ http://www.zmo.org.tr/mevzuat/mevzuat_detay.php?kod=33

grubların dışlanması bu dönemin ruhunu uygun olan ulus-devletleşme paratiğiyle yakında ilgilidir. Üzerinde çeşitli değişiklikler İskan Kanunu 2006 yılında yeni kanun çıkana kadar yürürlükte kalmıştır. 2006 tarihli 5543 sayılı İskan Kanunu dönemin şartları gözetilerek bazı noktalarda değişiklikler içerse de⁸ muhtevasi ve ruhu bakımında 1934 İskan Kanununun devamı sayılabilir. Göçmen olmanın kuşulu bu yeni kanunun 3. Maddesinin d) bendine göre de -Türk soyunda ve Türk kültürüne bağlı - olma koşuluna bağlanmıştır. İki kanun arasındaki göçmenin tarifine ilişkin anlayışın sürekliliği aslında Türkiye'nin göç politikasını ulus-devlet merkezli bir paradigma üzerinden kurguladığı iddia edilebilir. Göçmenlerden beklenen ulusla bütünleşmesini en baştan kimlerin sınırı aşarak yerleşmelerine karar vererek garanti altına almaya çalışan bu perspektif son zamanlarda ve özellikle de Suriye'den gelen göçler neticesinde aşınmıştır. Diğer taraftan dünya genelinde yaşanan büyük çaptaki nüfus hareketleri, küreleşme, Uluslararası mevzuata ve Avrupa Birliği'ne (AB) uyum çerçevesi neticesinde Türkiye'nin göç politikaları süreç içerisinde değişikliklere uğrayarak ulus-devlet perspektifi yumuşatılmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda göçmenlere yönelik uluslararası koruma kapsamında daha önce taraf olduğumuz 1951 Cenevre Sözleşmesi, 1967 New York Protokolü'nün yanında 2013 tarihinde kabul edilen ve 2014'te tamamıyla yürürlüğe giren 6458 sayılı "Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu" ve 16 Aralık 2013 yılında AB ile imzalanıp 28 Haziran 2014 yılında Resmi Gazete yayınlanan "Geri Kabul Anlaşması" son dönemdeki en önemli yasal değişikliklerin başında gelmektedir. Bu kanun üç ana kısımdan oluşmaktadır : Yabancılar (düzenli göç, düzensiz göç), Uluslararası koruma (mülteci, şartlı mülteci, ikincil koruma, geçici koruma) ve Göç idaresi Genel Müdürlüğü Teşkilatı ve Görevleri. Çalışmanın sınırları düşünüldüğünde ülkeye giriş yapan göçmenlerin bütünleşmesi olduğu için özellikle bu kanundaki göçmenlerin uyumu konusundaki düzenlemeler üzerinden Türkiye'nin göç politikasının genel

⁸ Örneğin kanunun 4. Maddesinde kimlerin göçmen olarak kabul edilemeyeceği kısmından bir önceki kanunda yer alan " Göçebe çingeneler, casuslar, anarşistler" çıkarılarak sadece " Türk soyundan ve Türk kültürüne bağlı olmayan yabancılar ile Türk soyundan ve Türk kültürüne bağlı bulunup da sınır dışı edilenler ve güvenlik bakımından Türkiye'ye gelmeleri uygun görülmeyenler göçmen olarak kabul edilmezler" şeklinde değişmiştir (<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5543.pdf>)

kodlarına odaklanılacaktır.

4.2. Türkiye’de Göçmen Olmak : Bütünleşme Ama Nasıl

Türkiye’de göçün önemli bir toplumsal olgu olarak tartışılmaya başlaması Suriyeli göçmenlerin gelişiyle artmıştır. Uzun bir göç deneyimi bulunmasına rağmen ve dönem dönem kitlesel göçlere maruz kalsa da Türkiye’de göç, akademi ve akademi dışı alanlarda en çok bu dönemde tartışılmaya başlamıştır. İlk başlarda gelenlerin görece sayısının azlığı ve kamusal alanda görünürlüklerin fazla olmayışı müslüman toplumların kolektif belleklerinde aşına oldukları göç edenlerin muhacir ve onlara yardım edenlerin ensar olarak değerlendirilmesinin önünü açmıştır. Bir de buna kültürel yakınlık ve misafirperverlik gibi yakalaşımında devreye girmesiyle ilk dönemin göçmenler için en azından olumlu bir atmosfer içinde geçtiği söylenebilir. Gelen göçlerin kesilmemesi ve göçmenlerin kamusal alandaki mobilitelerinin artmaya başlamasıyla olumlu hava dağılmaya başlamıştır. Göçmelerin, halkın sağlığını tehdit ettikleri, kiralının yükselmesine sebep oldukları ve yerli nüfusun işlerini elinden aldıkları gibi suçlamaların odağında zaman geçtikçe toplumsal öfkenin kaynağına dönüştüler. Radikal sağın ve etkili bazı aktörlerin Batı Avrupa’da göçmenler üzerinden oluşturdıkları korku atmosferine benzer bir durum Türkiye’de göçmenlerin kalış sürelerinin artmasıyla yaşanmaya başladı. Bu durumu göçün güvenlikleştirilmesi bağlamında değerlendirenler göçmenlerin, ulusal güvenliği, ekonomik güvenliği, kültürel güvenliği ve iç güvenliği tehdit ettiklerine dair söylemin toplum içinde etkili olan aktörler tarafından inşa edildiği dile getirmektedirler. Bu söylemsel inşa, bazı olgusal gerçekleri de abartarak göçmene yönelik negatif algının toplum içinde derinleşmesine neden olmaktadır (Mandacı & Özerim, 2013). Özellikle yapılan bazı araştırmalarda, nüfusun yarısından fazlası Suriyeli göçmenlerin ülkelerine geri döneceği kanaatindeydi.⁹ Bu noktada toplumda yükselen göçmen karşıtlığını azaltmaya ve gelenlerin ev sahibi ülkeye uyumuna yönelik iki türlü politikadan bahsedilebilir. Birincisi “Osmanlı çokkültürlü hoşgörü” modelinin günümüzde göçmen sorunu çözmede yardıma çağırılması ikincisi ise uyum konusunda yasal düzenlemelerin yapılması.

⁹ Şubat 2016 Konda, Suriyeli Sığınmacılara Bakış, https://konda.com.tr/wp-content/uploads/2017/11/1602_Barometre62_SURIYELI_SIGINMACILAR.pdf

Farklı olanın kabulüne ilişkin “hoşgörü”, toplum içinde hâkim olan grubun lehine bir durumdur ve örtük de olsa şiddet içermektedir. Osmanlı gibi birbirinden farklı dini ve etnik grupların birlikte yaşadığı toplumlarda hoşgörü, toplumsal huzurun korunması açısından devletin kullandığı bir tür idare aracı olmuştur. Düzen dışına çıkılmadığı sürece egemen sınıf içinde (Türk, Müslüman, Sunni) yer almayan nüfuslar tolere edilmiş, aksi halde devlet tarafından cezalandırılmışlardır (Kaya, 2014, s. 21). Günümüz Türkiye’inde göçmenlerin kabulü ve uyumu noktasında “hoşgörü” Suriyeli göçün erken döneminde kısmen de olsa işe yarasa da anlaşmazlıkların derinleştiği, gruplar arası çatışma potansiyelinin yükseldiği son dönemlerde hak temelli uygulamaların göçmenler için daha korunaklı bir çerçeve sunacağı aşîkârdır.

Türkiye’ye sığınan özellikle Suriyeli ve diğer “mülteci” gruplar kalıcı olma ihtimalleri daha önce dile getirilme konusunda imtina edilen göçmenlerin “uyumu” konusunda yasal bir düzenlemeyi zorunlu kılmıştır. 2014 yılında yürürlüğe giren Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanununda diğer başka konularla beraber özellikle “uyum” önemli bir madde olarak ele alınmış ve Göç İdaresi bünyesinden “*Uyum ve İletişim Dairesi*” oluşturulmuştur. Bu kanunun 96. Maddesinde uyum konusu şu şekilde ortaya konmuştur:

“Genel Müdürlük, ülkenin ekonomik ve mali imkânları ölçüsünde, yabancı ile başvuru sahibinin veya uluslararası koruma statüsü sahibi kişilerin ülkemizde toplumla olan karşılıklı uyumlarını kolaylaştırmak ve ülkemizde, yeniden yerleştirildikleri ülkede veya geri döndüklerinde ülkelerinde sosyal hayatın tüm alanlarında üçüncü kişilerin aracılığı olmadan bağımsız hareket edebilmelerini kolaylaştıracak bilgi ve beceriler kazandırmak amacıyla, kamu kurum ve kuruluşları, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları, üniversiteler ile uluslararası kuruluşların öneri ve katkılarından da faydalanarak uyum faaliyetleri planlayabilir.”¹⁰

Uyum politikalarının amaçları; göçmenlere kendi kişisel ekonomik ve toplumsal potansiyellerini gerçekleştirme olanakları tanımak, göçmenlerin insan haklarının korunmasını sağlamak, yabancılaşma ve marjinalleşme düzeylerini azaltmak, toplumsal bütünlük ve uyumun sağlanıp sürdürülmesine yardımcı olmaktır. Kanun ve Göç İdaresi Genel Müdürlüğü’nün çalışmalarında öngörüle uyum, “*ne asimilasyon ne de entegrasyondur. Göçmenle toplumun gönüllülük temelinde birbirlerini*

¹⁰ <https://www.goc.gov.tr/uyum-hakinda>

anlamalarıyla ortaya çıkan harmonizasyondur."¹¹ Göçmenlerin ev sahibi topluma uyumu konusunda kanun iyileştirmeleri içerse de (Kaya, 2014, s. 23-24) aslında temelde Türkiye'nin göç ülkesi olduğunu kabul etme ve ona göre politikalar oluşturma noktasında tutuk kalmıştır. Entegrasyon'un karşılığı olan "bütünleşme" yerine uyum kelimesinin tercih edilmesi ve uyum politikasının ne asimilasyon ne de entegrasyon olmadığına altının çizilmesi aslında bir tür üçüncü yol olduğu izlenimi yaratmaktadır.¹² Uyum, bir taraftan göçmenlerin gündelik hayatını devam ettirmeye kolaylaştıracak düzenlemeleri içerirken diğer taraftan göçmenlerin son tahlilde ülkelerine geri döneceği bir perspektifi üzerine kuruludur. Göçmenlerin ev sahibi topluma entegrasyonu sadece kültürel alanı içermediği siyasal, ekonomik ve sosyal bütün bu olanları kapsadığı ve artık sorumluluğun paylaşımı hususunda hâkim toplumun görevlerinin daha çok olduğunun altının çizildiği bir atmosferde daha kapsayıcı bir "uyum" yaklaşımı gelecekte oluşması muhtemel birçok sorunu önleyecektir.

5. SONUÇ

Ulusal-devlet ideolojisinin yaslandığı temel düşüncelerden biri nüfusun homojenleştirilmesi ve farklılıkların hâkim kültür içinde erimesini kolaylaştıracak politikaların uygulanmasıdır. Bütün bir yirminci yüzyıl boyunca farklı coğrafyalarda meydana gelen nüfus hareketleri, ulus-devletleri bu noktada zora sokmuştur. Yeni gelen göçmenlerle birlikte kültürel çeşitliliğin artması farklı olanın ulusun geri kalanıyla uyum içinde nasıl yaşayacağı? sorusu önemli tartışmalara neden olmuştur. Kıta Avrupası dışında göçmenler üzerine erken dönem çalışmaların mekânı olan ve bir "göçler ülkesi" olan Amerika'da, şehre yeni gelenlerin kabulüne ilişkin ırkçı tezleri eleştiren asimilasyon kavramı 1920'lerde sosyal bilimcilerin önerileri arasında yer almıştır. Günümüzde asimilasyon oldukça negatif çağrışımlar taşısa da o dönemin Amerika'sında ırkçılık yanlısı tezler verilen bir cevap niteliğindedir. Bu geleğene göre asimilasyon, yerli ve göçmen toplulukları arasında bir kaynaşmadır. Daha sonralar asimilasyonun, egemen kültür içinde farklılıkların erimesi gerektiği üzerine oluşan anlayışın yaygınlaşması bu kavramdan ve onun bağlamının dışına çıkılması gerektiği düşüncesini ortaya çıkarmıştır.

¹¹ <https://www.goc.gov.tr/uyum-hakkinda>

¹² <https://www.goc.gov.tr/uyum-hakkinda>

Çokkültürlülük ve entegrasyon kavramları, bu bağlamda asimilasyonun anti tezi olmaktadır. Özellikle çokkültürlülük, yerli olmayan grupların kendi kültürel pratiklerini ev sahibi toplum içinde yaşamasını olanaklı kılan perspektifi göçmenlerin uyumunu daha da kolaylaştıracağı inancını doğurmuştur. Çokkültürlülük programını uygulayan ülkelerin yaşadığı güçlükler bu inancı zayıflatmıştır. Özellikle aynı toplum içinde kendi sınırlarına çekilerek yaşayan toplumsal grupların oluşması ve kültürel farklılıkların giderek belirginleşmesi ve bu durumun ulusal kültüre tehdit olarak algılanması çokkültürlü rüyanın sonunun geldiği üzerine tartışmaları ateşlemiştir. Entegrasyon ise daha çok Fransız örneğiyle ilişkili olarak gündeme gelmiştir. Genel olarak, bireyi esas alan yurttaşlık anlayışı üzerine kurulu bir ulusal bütünleşme modelidir. Egemen topluluğun dili ve kültürünün öğrenilmesini önceleyen, göçmenlerin topluma tek taraflı bir sürecin sonucunda dâhil olacağı mantığını içeren bu model asimilasyona göz kırpan özellikler barındırmaktadır. Fransa’da yaşanan 2005 banliyö isyanları ve son dönemde Paris’te meydana gelen saldırıların faillerinin birçoğunun “göçmen çocuklar” oluşu bu modelin yeniden ele alınması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır.

Türkiye, uzun süredir bir göç ülkesi olmasına rağmen Suriye’den kitlesel olarak ve diğer ülkelerden gelen sığınmacıların sayısının çok oluşu ve bu nüfusların kalıcı olma ihtimali ve yerli nüfusun göçmenlere karşı olan hoşnutsuzluklarının artmaya başlaması farklılıkların nasıl yönetileceği meselesini gündeme getirmiştir. Batı’nın göç deneyimine ilişkin modellerden biriyle mi yola çıkılacağı yoksa kendi tarihi içindeki özellikle Osmanlı dönemindeki “hoşgörü” politikası göçmenlerin bütünleşmesi için yeterli olabilir mi? sorusu tartışmaların odağı olmuştur. Göç İdaresinin genel perspektifinin, uyumun ne asimilasyon ne de entegrasyon anlamına gelmediğini savunarak üçüncü bir yol açarak ve Türkiye’nin özgünlüklerini hesaba katan ve kültürel kodlarıyla barışık bir “bütünleşme” modelinin uygulaması gerektiği üzerine olduğu söylenebilir. Hoşgörünün yanına eklenen yasal düzenlemelerle birlikte sığınmacıların çoğunluk toplumuyla uyumunu sağlamaya yönelik bu yaklaşımın eksikliği göçmenlerin ülkelerine döneceği varsayım üzerine kurulu olması. Göçmenlerin kalıcı olma ihtimalini hesaba katan, siyasal, kültürel, sosyal ve ekonomik alanlara göçmenlerin yerli nüfuslar gibi kolayca erişmelerini sağlayan hak temelli bir yaklaşımın uyumu

kolaylaştırma potansiyeli vardır. Özellikle son dönemlerde, ev sahibi toplum göçmen uyumunda sorumluluğun daha çok egemen grupların üstünde olduğunun altı çizilmektedir. Bundan dolayı uyumu sadece göçmenlerden beklemek, meselenin özünü ıskalamakla sonuçlanacaktır. Son olarak göçmenleri dışlamayan, karşılıklı etkileşime açık ortak bir kamusalığın oluşması uyumun anahtarı niteliğindedir.

6. ÇIKAR ÇATIŞMASI BEYANI

Yazarlar arasında çıkar çatışması bulunmamaktadır.

7. MADDİ DESTEK

Bu çalışmada herhangi bir fon veya destekten yararlanılmamıştır.

8. ETİK KURUL BEYANI VE FİKRİ MÜLKİYET TELİF HAKLARI

Çalışmada etik kurul ilkelerine uyulmuştur ve ilgili kurum ve kuruluşlardan gerekli izinler alınmıştır.

9. KAYNAKÇA

- Anstett, S. (2010). 1990-2010 20 ans au service de l'intégration haut conseil à l'intégration, direction de l'Information légale et administrative, *Rapor*, 3-63.
- Beaud, S., & Noiriel, G. (2003). Göçmenlerin "bütünleşmesini" düşünmek, *Toplumbilim*, 17, 15-24.
- Chapoulie, J.M. (1999). Robert F. Park, La tradition de chicago et l'étude des relations entre les races, *Sociétés Contemporaines*, 33-34, 139-157.
- Castels, S., & Miller, M.J. (2008). *Göçler çağı: modern dünyada uluslararası göç hareketleri*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Danış, D., & Üstel, F. (2008). Türkiye'den fransa'ya göçün toplumsal ve tarihsel boyutları, D. Danış ve V. İrtiş içinde, *Entegrasyonun ötesinde: türkiye'den fransa'ya göç ve göçmenlik Halleri* (s.3-32), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Del Balso, M. (1984). L'assimilation et les études ethniques en amérique du nord. *Cahiers de recherche sociologique*, 2 (2), 49-73.
- De Wenden, C.W. (2011). L'intégration en france à la lumière de deux rapports récents du haut conseil à l'intégration, *Hommes & migrations*, 1294, 18-23.
- Güler, H.(2020). Afganlı göçmenlerin göç süreçleri ve işçilik deneyimleri : Uşak ili örneği, *Çalışma ve Toplum*, 3, 1461-1482.
- Kaya, A. (2014). Türkiye'de göç ve uyum tartışmaları: geçmişe dönük bir bakış, *İdeal Kent*, 14, 11-28.

- Kaya, T. (2011). Chicago Okulu: chicago'ya özgü bir perspektif, *Sosyoloji Dergisi*, 3 (22), 367-383.
- Mandacı, N., & Özerim, G. (2013). "Uluslararası göçlerin bir güvenlik konusuna dönüşümü: avrupa'da radikal sağ partiler ve göçün güvenikleştirilmesi", *Uluslararası İlişkiler*, 10 (39), 105-130.
- Noiriel G. (2001). *Etat, Nation et Immigration*, Paris: Editions Belin.
- Park, R. E., & Burgess, E.W. (2016). *Şehir: kent ortamındaki insan davranışlarının araştırılması üzerine öneriler*, Ankara: Heretik Yayınları.
- Park, R. E., & Burgess, E.W. (2017). *Asimilasyon ve sosyal kontrol*, İstanbul: Pinhan Yayınları.
- Ross, E. A. (1914). *The new world in the new: the significance of past and present immigration to the american people*, New York: The Century Co.
- Safi, M. (2006). Le processus d'integration des immigres en france : inegalites et segmentation, *Revue Française de Sociologie*, 1 (47), 3-48.
- Safi, M. (2011). Penser l'intégration des immigrés : les enseignements de la sociologie américaine, *Sociologie*, 2 (2), 149-164.
- Suter, B. (2013). *Asylum and migration in Turkey : An overview of Developments in the filed 1990-2013*, Malmö: Malmö Institute for Studies of Migration, Diversity and Welfare.
- Yılmaz, A. (2014). Uluslararası göç: çeşitleri, nedenleri ve etkileri, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volu 9(2),1685-1704.
- Wieviorka, M. (2003). Çokkültürlülük: bir sorunun çözümü mü, yoksa dile getirilmesi mi?, *Toplumbilim*, 17, 39-43.
- Zapata-Barrero, R., & Yalaz, E. (2019), Giriş: göç çalışmalarında nitel araştırmalara giden yolu açmak, R. Zapata-Barrero ve E. Yalaz içinde, *Avrupa göç Çalışmalarında Nitel Araştırmalar* (s. 1-9) İstanbul: Göç Araştırmaları Derneği.
- Şubat 2016 Konda, Suriyeli Sığınmacılara Bakış, https://konda.com.tr/wp-content/uploads/2017/11/1602_Barometre62_SURIYELI_SIGINMACILAR.pdf
- <https://www.goc.gov.tr/uyum-hakkinda>
- http://www.zmo.org.tr/mevzuat/mevzuat_detay.php?kod=33
- <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5543.pdf>